Antrinės analizės „Bendrojo ugdymo sistemos kaita ir ryšys su tarptautinių mokinių pasiekimų tyrimų rezultatais“

SANTRAUKA

Tyrėjai:
Prof. habil. dr. Gediminas Merkys (tyrimo mokslinis vadovas)
Prof. dr. Sigitas Vaitkevičius
Prof. habil. dr. Leonidas Sakalauskas

KAUNAS – VILNIUS, 2022

1. ANTRINĖS ANALIZĖS TYRIMO TIKSLAI

Sudaryti 1990-2020 m. bendrojo ugdymo sektoriaus „laiko juostą“, kuri atspindėtų svarbiausius švietimo reformavimo ir kaitos momentus per tiriamą laikotarpį. Išnagrinėti bendrojo ugdymo sektoriaus finansavimo dinamiką per minimą laikotarpį.

Naudojant sukurtą „laiko juostos“ modelį, palyginti nustatytus 1990–2020 metų laikotarpio svarbiausius bendrojo ugdymo sistemos pokyčius su 1995–2019 metų laikotarpiu Lietuvoje vykdytų tarptautinių mokinių pasiekimų tyrimų PISA, TIMSS, PIRLS, ICCS rezultatais (mokinių pasiekimais, nuostatomis, klasės ir mokyklos veiksniais, skirtingos socialinės, ekonominės ir kultūrinės aplinkos veiksniais (SEK), mokytojų ir mokyklos klausimynų duomenimis) ir įvertinti bendrojo ugdymo sistemos pokyčių ryšį bei, pagal galimybes, įtaką šiems rezultatams.

Remiantis atlikti tyrimo rezultatais, parengti rekomendacijas šalies švietimo struktūrinėms reformoms, ugdymo organizavimo atnaujinimui, nacionalinio lygmens švietimo institucijoms, mokyklų steigėjams ir mokykloms, kaip užtikrinti ugdymo kokybę ir plėtoti pedagogų ugdymo ir kvalifikacijos tobulinimo programas.

2. TYRIMO METODIKA

2.1. Naujausios istorinės medžiagos ir šaltinių apie Lietuvos švietimo teisėkūrą, valdyseną, bendrojo ugdymo sektoriuje vykusius procesus eksploracinė analizė. Archyvinės medžiagos, straipsnių, medijų pranešimų, teisės aktų tekstų pirminė analizė.

2.2. Remiantis neformalizuota kokybine ekspertų apklausa (N=10), buvo sudaryta 1990–2020 m. teisės aktų, kaitos programų, žyminių įvykių, reikšmingų bendrajam ugdymui ir mokyklai, darbinė chronologija ir švietimo „laiko juostos“ darbinis modelis. Švietimo „laiko juostos“ darbinis modelis, jo atskiri segmentai panaudojami kaip kiekybinio klausimyno, skirto ekspertams, stimulinė medžiaga. Ekspertai (N=150) įvairias „laiko juostos“ atkarpas, t.y. valdysenos veiksmingumą per atitinkamą laikmetį, vertino pagal 41 rodiklį. Ekspertų apklausos duomenys buvo apdoroti psichometrinės statistikos metodais, suformuoti sudėtiniai indeksai, skalės ir poskalės, matuojančios bendrojo ugdymo valdysenos veiksmingumą dešimtyje tiriamo 1990–2020 m. laikotarpio atkarpų.

2.3. Remiantis ekspertų apklausos metu sugeneruotais įverčiais, jų interpretacija, buvo sudaryta bendrojo ugdymo valdysenos veiksmingumo 1990–2020 m. periodizacija. Atsivėrė galimybė ekspertinius įverčius kiekybiškai ir interpretacijos būdu asocijuoti su kiekybiniais–dinaminiais Lietuvos moksleivių mokymosi pasiekimų ir bendrojo ugdymo sektoriaus finansavimo duomenimis. Atsirado galimybė, remiantis 1990-2020 m. tenkantiems ekspertiniams įverčiams, prognozuoti švietimo valdysenos veiksmingumo įverčius, kurie tikėtini kitose elektoralinėse kadencijose, tai yra 2020–2024 m. ir 2024–2028 m. laikotarpiai.

3. PAGRINDINIAI REZULTATAI, IŠVADOS

3.1 pav. Švietimo valdysenos veiksmingumo prognozavimo iki 2028 m. trendas, paremtas analogiško rodiklio 1990-2020 m. duomenimis. Prognozavimo metodas – *Maximum Likelihood* metodas.

Prognozavimo scenarijų žymėjimas

	Nuosiaki prognozė		Optimistinė prognozė		Pesimistinė prognozė

3.2 pav. Kompleksiniai sąryšiai tarp mokymosi pasiekimų, bendrojo ugdymo sektoriaus finansavimo ir švietimo valdysenos veiksmingumo 1990-2020 m.

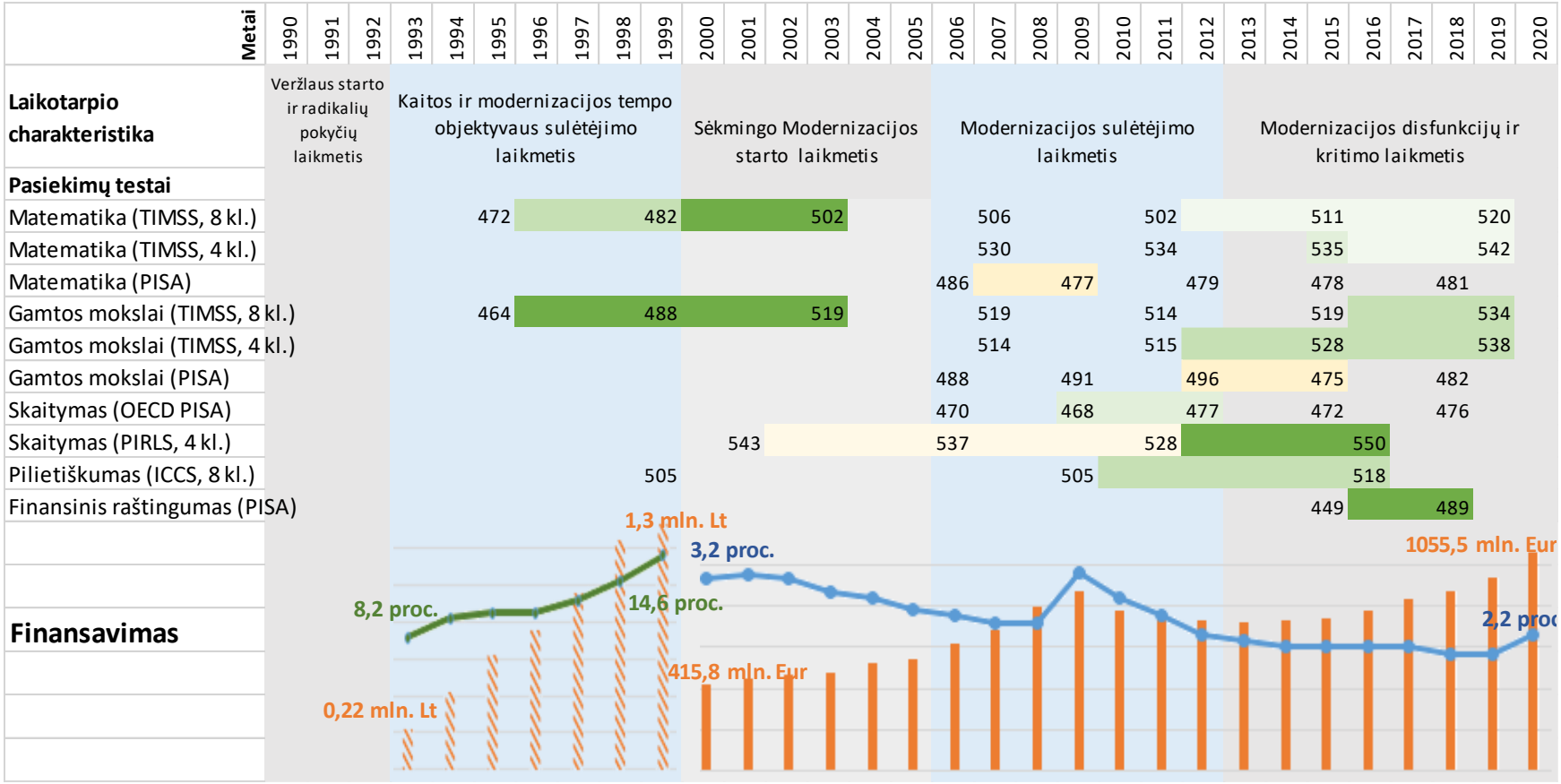

Legenda

Pasiekimų įverčiai

- Įvertis sumažėjo nuo 10 iki 20 taškų
- Įvertis sumažejo nuo 5 iki 10 taškų
- Įvertis padidėjo nuo 5 iki 10 taškų
- Įvertis padidėjo nuo 10 iki 20 taškų
- Įvertis padidėjo 20 taškų ar daugiau

Finansavimas

- Viešosios Išlaidos švietimui mln. Eur. Priešmokyklinis, pradinis, pagrindinis ir vidurinis ugdymas.
- Viešosios Išlaidos švietimui skaičiuojant procentais nuo BVP. Priešmokyklinis, pradinis, pagrindinis ir vidurinis ugdymas.
- Nacionalinio biudžeto išlaidos švietimo įstaigoms tūkst.Lt. Bendrojo lavinimo mokyklos.
- Nacionalinio biudžeto išlaidos švietimo įstaigoms proc. palyginti su bendra nacionalinio biudžeto išlaidų suma. Bendrojo lavinimo mokyklos.

3.1. Kiekybinės ekspertų apklausos išvados

3.1.1.Per visą tirtą laikmetį – 1990-2020 m. bendrojo ugdymo sektoriaus valdysena Lietuvoje visumoje buvo tik vidutiniška. Tai rodo esant neišnaudotų galimybių siekti veiksmingesnės sektoriaus valdysenos ateityje.

3.1.2. Per tirtą laikotarpį (1990–2020 m.) bendrojo ugdymo sektoriaus valdysena, jos veiksmingumas, pasak apibendrintos kiekybinės ekspertų apklausos, patiria tris epochinius lūžius (cezūras). Dvi iš jų žymi labai ryškų pozityvų valdysenos veiksmingumo proveržį. Tai – pati nepriklausomybės pradžia 1990–1992 m. (ministras D.Kuolys) ir 2000–2004 m. (ministras A. Monkevičius). Trečioji cezūra, žyminti ryškų valdysenos veiksmingumo krytį žemyn, kuris prasideda 2012 m. (ministrai D. Pavalkis ir A. Pitrėnienė) ir nepertraukiamai tęsiasi dvi elektoralines kadencijas iki 2020 m. imtinai (ministrai J. Petrauskienė ir A. Monkevičius). Visos likusios valdysenos kadencijos, jų veiksmingumo standartizuoti įverčiai ramios sinusoidės pavidalu banguoja ties normavimo imties vidurkiu ir į nukrypstančių įverčių – teigiamų ar neigiamų – sritį nepatenka.

3.2. Išvados apie Lietuvos bendrojo ugdymo sektoriaus finansavimą per tiriamą 1990-2020 m. laikotarpį

3.2.1. išreiškus absoliučiais dydžiais, finansavimas nuolat augo per visą laikmetį. Nepriklausomybės pradžioje (maždaug iki 1999 m.) sektoriaus finansavimas augo drastiškai, didėjo bemaž 6 kartus. Anaiptol tai nereiškia tinkamo sektoriaus finansavimo. Tiesiog atsikūrusi valstybė bandė bent iš dalies kompensuoti „šoko terapijos“ (L. Balcerowicz įvesta sąvoka) pasekmes. Vėliau, iki pat šių dienų absoliutus finansavimo dydis nuosaikiai augo.

3.2.2. Lėšos, tenkančios vienam bendrojo ugdymo mokyklos mokiniui, išreikštos perkamosios galios standartais (PGS), nuolat augo, tačiau nuo kaimyninių šalių atsiliekama.

3.2.2. Išreiškus santykiniais dydžiais – procentu nuo BVP – bendrojo ugdymo sektoriaus finansavimas tolydžiai mažėjo. Pagal šį rodiklį Lietuva ir šiandien atsilieka ir nuo ES vidurkio ir nuo kaimyninių šalių. Ryškesnę išimtį sudaro 2009 m., kuomet pasireiškė pasaulinė finansų krizė. Susitraukus biudžetui, pasireiškė statistinis artefaktas – santykinio dydžio (proc. nuo BVP) momentinis padidėjimas. Šis padidėjimas nereiškia, kad sektorius buvo pradėtas finansuoti tinkamai.

3.2.3. Tyrimo duomenys neleidžia teigti, jog biudžetinis ir ES finansavimas turėjo esminį poveikį – teigiamą ar neigiamą – Lietuvos moksleivių mokymosi pasiekimams, išmatuotiems IEA ir OECD/ EBPO studijose.

3.3. Išvados apie Lietuvos mokinių mokymosi pasiekimų dinamiką tarptautinėse palyginamosiose studijose

Per tiriamą laikotarpį Lietuvos mokinių mokymosi pasiekimai, užfiksuoti 1995–2019 IEA ir OECD/EBPO tarptautinėse palyginamosiose studijose (TIMSS, PISA, PIRLS, ICCS), pozicionuojami ties visų šalių normavimo vidurkiu ir ***ženklios*** dinamikos gerėjimo ar prastėjimo kryptimis nepatiria. Galiojat šiam bendram dėsningumui, pasireiškia kai kurios sąlyginės išimtys ir savitos tendencijos:

- TIMSS matavimuose Lietuvos moksleiviai tradiciškai pasirodo šiek tiek geriau nei PISA matavimuose.
- TIMSS ir PIRLS studijose pasireiškia nestipri pozityvi dinamika – rezultatų gerėjimas. Ekonominio raštingumo modulio atveju (PISA 2015-2018 m.) fiksuojamas labai ryškus rezultatų pagerėjimas.
- Duomenys nerodo, kad Lietuvos mokinių susidomėjimas matematika ir gamtos mokslais augtų.
- SEK – socialinio ekonominio kultūrinio konteksto rodikliai Lietuvoje laipsniškai gerėja, deja, tai kol kas mokymosi pasiekimų pagerėjimo nesugeneruoja. Kaimo–miesto skirtumai ir

šeimų išsilavinimo skirtumai nepalankiai atsispindi mokymosi pasiekimuose, nepageidautini kontrastai Lietuvoje neturi tendencijos mažėti.

3.3. Viso tyrimo apibendrinanti išvada

Lietuvoje per tirtą trijų dešimtmečių trukmės laikotarpį sistemingi ir prasmingi sąryšiai tarp: 1) sektoriaus valdysenos veiksmingumo; 2) investicijų į sektorių ir 3) mokymosi pasiekimų nepasireiškia. Radinys nepaneigia universalaus tikimybinio dėsningumo, jog tarp valdysenos/vadybos, investicijų ir faktinių rezultatų egzistuoja tikėtinas ryšys. Dėsningumas tiesiog nesuveikė būtent Lietuvos sociokultūrinėmis sąlygomis. Bendrojo ugdymo sektoriaus valdysena nebuvo pakankamai kryptinga, nuosekli ir sutelkta. Egzistuoja neišnaudotos galimybės siekti, kad visuomenės/valstybės pageidaujami bendrojo ugdymo rezultatai visgi būtų sistemingai pasiekiami.

4. REKOMENDACIJOS

Atskaitoje pateiktos 11 išsamiai suformuluotų rekomendacijų. Jų turinys ir kryptingumas atsispindi rekomendacijų pavadinimuose.

4.1. Dėl bendrojo ugdymo sektoriaus ir jo valdysenos sisteminės krizės politinio pripažinimo ir sutelktos sprendimų paieškos.
4.2. Dėl diskurso apie bendrojo ugdymo sektorių uždarumo įveikos; dėl nacionalinio diskurso bendrojo ugdymo klausimais stiprinimo.
4.3. Dėl centrinės valdžios ir aukštųjų sprendimų priėmėjų didesnio įsitraukimo į bendrojo ugdymo reikalus.
4.4. Dėl būtinybės įveikti oficialiosios švietimo politikos ir faktinės latentinės švietimo politikos stiprėjančią divergenciją, dėl *hidden curriculum* neigiamų apraiškų įveikos.
4.5. Dėl bendrojo ugdymo, universitetinio mokslo ir kultūros bendradarbiavimo modelio kūrimo. Dėl mokyklinės pedagogikos ir ypač dalykų didaktikos mokslo ir tyrimų krypčių stiprinimo.
4.6. Dėl demokratinių pradų stokos bendrojo ugdymo sektoriaus reformavimo ir kaitos procesuose.
4.7. Dėl teisėkūros kokybės bendrojo ugdymo sektoriuje pagerinimo. Dėl perteklinės biurokratijos įveikos ir „popierizmo“ mažinimo. Dėl pasitikėjimo mokykla ir mokytoju didinimo.
4.8. Dėl mokyklų tinklo optimizavimo reformos tvarumo/ tęstinumo.
4.9. Dėl bendrojo ugdymo sektoriaus materialinio aprūpinimo ir teisingų atlyginimų. Dėl bendrojo ugdymo sektoriaus „demarginalizavimo“.
4.10. Dėl sutrikusios natūralios mokytojų generacijų kaitos. Dėl pedagogų ir švietimo pagalbos specialistų rengimo bei tęstinio profesinio ugdymo.
4.11. Dėl bendrojo ugdymo valdysenos veiksmingumo tyrimų tęstinumo ateityje.

Tyrimo ataskaitos apimtis, neskaitant priedų, 183 psl., rezultatai atspindėti 22 lentelėse ir 50 paveikslų, suformuoti trys tyrimo ataskaitos priedai.